

КАНТАКТЫ БЕЛАРУСКАГА КІНО З КУЛЬТУРАМІ ПОЛЬШЧЫ І РАСІІ

Міжкультурныя кантакты беларусаў з палякамі і расіянамі ажыццяўляюцца ў кінематаграфічнай практыцы праз выкарыстанне і акумуляцыю дасягненняў мастацкай спадчыны суседзяў. Праблема экранізацыі польскай і рускай класікі на беларускім экране прадстаўлена ў шэрагу навуковых публікацый Е.Л. Бондаравай, Л.М. Зайцавай, А.А. Карпілавай, В.Ф. Нячай, Г.В. Ратнікава. Біяграфічныя дакументальныя фільмы, прысвечаныя гістарычным асобам польскай і рускай культуры, сталі аб'ектам даследавання ў артыкулах В.Ф. Нячай, І.А. Смірновай, Н.Р. Сцяжко, Г.У. Шур.

Мэта артыкула – вызначэнне тэрмінаў «біяграфічны фільм», дзе «гістарычны дакументальны фільм» у адносінах да кінастужак мяжы ХХ – ХХІ стст., прысвечаных прадстаўнікам польскай і рускай культур. На аснове комплекснага аналізу беларускіх гістарычных фільмаў у артыкуле выяўляюцца асаблівасці жанрава-стылявога вырашэння гістарычных фільмаў рэжысёра М. Якжэна ў жанры «паэтычнай біяграфіі».

Ва ўмовах інтэграцыі Расіі і Беларусі, развіцця адносін з Польшчай веданне гісторыі, культуры гэтых краін з'яўляецца вельмі запатрабаваным і мэтазгодным.

Пачынаючы з канца 80-х гадоў ХХ ст. у беларускім дакументальным кіно плённа распрацоўваецца гістарычны фільм, які на сённяшні дзень прадстаўлены рознымі жанрава-стылявымі мадыфікацыямі. Як «паэтычныя біяграфіі» вызначаюцца гістарычныя дакументальныя фільмы М. Якжэна: «Знойдзеш Бацькаўшчыну блізка» (пра Янку Купалу, 1998), «Дрэва за акном. Мастак Яўген Ігнацьеў» (1999), «...з забыцця і праху. Іаан Грыгаровіч» (2000), «Душа мая з імем жаночым. Эліза Ажэшка» (2003), «Летуценнік» (2005). Рэжысёрскія фільмы-партрэты, прысвечаныя славытым ураджэнцам беларускай зямлі, дзеечам нацыянальнай культуры і мастацтва, вылучае паэтычная інтанацыя аўтарскага выказвання. Расказваючы з экрана пра творцаў мастацтва і літаратуры, кінематаграфіст імкнецца зняць фільм, сугучны з іх паэтыкай, выкарыстаць мову экраннай пластыкі, сістэму сімвалаў, метафар, тропай.

У дакументальным фільме «Душа мая з імем жаночым. Эліза Ажэшка» (сцэнарыст Л. Пінчук, апэратар Л. Слобін) у жанры паэтычнай бія-

графіі расказваецца пра вядомую польскую пісьменніцу, якая паходзіла з беларускіх зямель. У творчасці Э. Ажэшкі праявіліся рэалістычныя тэндэнцыі польскай літаратуры другой паловы XIX ст., перадавая ідэі свайго часу, знайшлі адлюстраванне старонкі цяжкага лёсу беларускага народа, былі раскрыты жыццесцвярдзальныя рысы яго нацыянальнага характару. Аповесць пісьменніцы «Над Нёманам» (1887) лічыцца адным з шэдэўраў польскай літаратуры. Не меншай папулярнасцю карыстаецца аповесць «Хам» (1888), экранізаваная беларускімі кінематаграфістамі ў 1990 г. Тэлефільм «Хам» (у кінаварыянце мастацкі фільм «Франка», сцэнарыст А. Зайцаў, рэжысёр Д. Зайцаў, аператар У. Спарышкоў) з'яўляецца адным з мастацкіх здабыткаў беларускага кіно. Аўтараў экранізацыі зацікавіла не толькі магчымасць раскрыцця сацыяльнага кантэксту жыцця сялянства канца XIX ст., але і магчымасць пабудовы асноўнага канфлікту на ўзроўні рознага светаўспрымання, складанасці ўзаемаадносін галоўных герояў – полькі Францішкі Хомец (актрыса Х. Дуноўска) і беларуса («хама», па вызначэнні Франкі) Паўла Кабыцкага (акцёр Г. Шкуратаў), што дазволіла разгарнуць на экране драму чалавечай душы, якая разрываецца паміж дабром і злом, верай і каханнем.

Фільм М. Якжэна пабудаваны ў літаратурнай форме лірычнага маналога галоўнай гераіні (закадравы тэкст з асаблівай пранікнёнасцю чытае Г. Кухальская). У кінастужцы вялікі сэнс надаецца гучанню пазычнага слова пісьменніцы, што дапамагае вызначыць характар яе светаўспрымання. У сцэнарыі фільма былі ўведзены ўрыўкі з апошняга прыжыццёвага зборніка апавяданняў «Gloria victis» (1910) і пасмяротных публікацый Э. Ажэшкі (1860 – 1865) – малавядомых у Беларусі праязных твораў пісьменніцы, пераклад якіх быў зроблены сцэнарыстам спецыяльна для кінастужкі.

У агульны візуальны рад фільма былі ўведзены фотаздымкі з выявамі Э. Ажэшкі, яе сяброў і знаёмых. Рэжысёр спалучыў іканаграфічны вобраз пісьменніцы з вобразамі, створанымі на экране сучаснымі акцёрамі. У ігравых момантах фільма разам з прафесійнай актрысай здымалася жыхарка Гродна, жанчына ва ўзросце, абраная, па словах сцэнарыста Л. Пінчук, для здымак у адпаведнасці з партрэтным падабенствам да пісьменніцы. У выніку аб'ектыў кінакамеры нібыта зафіксаваў саму Э. Ажэшку за пісьмовым сталом (здымкі ажыццяўляліся ў Хаце Э. Ажэшкі ў Гродна) падчас напісання радкоў чарговага твора.

Адметнасцю фільма «*Душа мая з імем жаночым. Эліза Ажэшка*» сталі здымкі мемарыяльных мясцін, звязаных з іменем пісьменніцы. Здымачная група наведла амаль што ўсе куткі, звязаныя з лесам аўтаркі. Асабліва паэтычна на экране выглядаюць відавныя здымкі Мількаўшчыны, Варшавы, Людвінава, Вільні, Залесны, Свіслачы, Гродна. Агульную паэтычную атмасферу фільма дапамагла стварыць рамантычная музыка Ф. Шапэна.

У форме паэтычнай біяграфіі раскрываецца вобраз і другога значнага прадстаўніка польскай літаратуры, ураджэнца Беларусі – Я. Баршчэўскага. Яму прысвечаны фільм «*Летуценнік*» (сцэнарысты Ф. і П. Коневы, аператар П. Зубрыцкі). М. Якжэн імкнуўся паказаць адметны творчы шлях пісьменніка, мысліцеля, якога «сваім» у роўнай ступені лічаць і беларусы і палякі. Рэжысёр паказаў свайго героя як паэта-летуценніка, абапіраючыся на незвычайную паэтыку твораў Я. Баршчэўскага, вытокі якой бачацца ў фальклору.

Я. Баршчэўскі займае важнае месца ў гісторыі мастацкай культуры беларускага народа. З іменем гэтага пісьменніка ў айчынным літаратуразнаўстве звязваюць зараджэнне новай беларускай літаратуры. У фільме «*Летуценнік*» нагадваюцца асноўныя факты біяграфіі Я. Баршчэўскага. Агульную таямнічую атмасферу фільма вызначыў самы вядомы твор пісьменніка на польскай мове «*Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях*» (1844 – 1846). Выданне гэтага твора стала вынікам шматгадовай працы пісьменніка па зборы і апрацоўцы беларускага фальклору (казак, легенд, паданняў, прыказак, прымавак). Аднак на беларускай мове твор «*Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях*» выйшаў толькі ў 1990 г. у перакладзе М. Хаўстовіча [1]. Адкрыццё творчасці Я. Баршчэўскага для кіно было зроблена ў 1994 г., калі на экране з’явіўся ў мастацкі фільм В. Турава (сцэнарысты Ф. Коней, В. Тураў, аператар К. Рэмішэўскі). В.Ф. Нячай у артыкуле «*Гісторыя на экране: міфы, легенды, праўда*» адзначыла: «В. Тураў у сваім багата касцюміраваным (нават пышнакасцюміраваным) фільме спалучыў сюжэты розных фантастычных апавяданняў у адну канву, паказаў паўночную Беларусь пачатку XIX ст. такой, як яе бачыў краязнаўца Ян Баршчэўскі» [2, с. 35]. Як заўважае навуковец Е.Л. Бондарова: «у падзеях, якія адлюстроўваюцца [у фільме «*Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях*» – *А.Ш.*], каментары да іх дамініруе супрацьпастаўленне добра і зла. Прытулак добра – сядзіба Завальні, яго ўчынкi; увасабленне зла – замак пана Твардоўскага (Д. Баніёніс), дзе яму служыць Гугон (Б. Няўзораў), некалі былы сябар Завальні.

Там будуюцца падкопы і плятуцца сеткі змоў» [3, с. 117]. Мастацкі фільм «Шляхціц Завальня...», апошні ў творчасці В. Турава, стаў яго маральна-этычным заповітам нашчадкам аб неабходнасці імкнення да святла і добра.

Фільм «Летуценнік» М. Якжэна – гэта пазытычная вандроўка ў творчасці і нават падсвядомасць Я. Баршчэўскага. Рэжысёр разважае наконт трагічнага лёсу паэта, які не спазнаў шчасця ўзаемнага кахання, але плённа рэалізаваўся ў самабытнай літаратурнай творчасці. Вобраз каханай жанчыны пісьменніка Ю. Максімовіч нябачна прысутнічае на экране. У фільме ёсць яе «ўмоўны» партрэт: рамантычны, напаясцелены на экране вобраз дзяўчыны.

Захавалася мала выяў самога пісьменніка (у фільме выкарыстаны тры яго вядомыя партрэты). Факты біяграфіі Я. Баршчэўскага пададзены з пэўнай доляй нявызначанасці (закадравы тэкст чытае А. Гарбуз) Выкананне ролі Я. Баршчэўскага рэжысёр М. Якжэн даручыў акцёру А. Цямошкіну, які раней зняўся ў ролі апавядальніка і адначасова пляменніка шляхціца Завальні Янкі ў стужцы В. Турава «Шляхціц Завальня...». У фільме «Летуценнік» акцёр стварыў абагульнены вобраз вандроўніка, які апранут у цёмнае паліто, носіць капялюш, мае невялікі падарожны сакваяж. Акрамя гэтага, на экране неаднаразова буйным планам з'яўляюцца кадры мужчынскага твару, закрытага рукамі. Чалавек сядзіць за сталом, на якім гарыць свечка, ляжаць пісьмовыя прыналежнасці. Гэтыя кадры рэфрэнам уплываюцца ў кінематаграфічную тканіну фільма і ўмоўна падзяляюць стужку на некалькі частак адпаведна геаграфіі творчасці пісьменніка – Беларусь (Полаччына), Расія (Санкт-Пецярбург).

Для аўтараў фільма, як і для самога пісьменніка, прыроднае асяроддзе мае вялікі сэнс. Аператар П. Зубрыцкі – выдатны майстар кінакамеры – стварыў пазытычна-адухаўлёныя вобразы прыроды Паўночнай Беларусі, роднай для пісьменніка Полаччыны. Зімовыя пейзажы (лес на гарызонце, закаваная ў лёд звлістая рака Палата) перадаюць унутраны стан героя фільма, раскрываюць грані яго нібы абледзянелай без кахання душы.

Дзякуючы выкарыстанню камп'ютэрнай графікі стужка набыла асаблівы каларыт – шэра-жоўты, падобны да каляровай гамы афортаў В. Славука – мастака-графіка, ілюстратара беларускага выдання кнігі «Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях».

Пэўную частку фільма «Летуценнік» займаюць эпізоды з мастацкай стужкі «Шляхціц Завальня...» В. Турава. Гэта апавяданні гасцей Завальні: Родзькі – пра Гугона, Севярына – пра Белую Сароку. У відэафільме М. Якжэна

выкарыстаны, акрамя графічных работ В. Славука, зімовыя пейзажы Полаччыны, Санкт-Пецярбурга, знятыя аператарам П. Зубрыцкім. Кадры з мастацкага фільма В. Турава былі згарманізаваны ў адзіную колеравую гаму, якая вызначае лірыка-элегічную інтанацыю рэжысёрскага выказвання. Экраннае адлюстраванне духоўнага свету пісьменніка, свету мастацкіх вобразаў «Шляхціца Завальні...» у кінастужцы было дапоўнена музычным суправаджэннем, у якім былі спалучаліся фрагменты з твораў Л. ван Бетховена, Х. Гарэцкага, А. Шнітке.

Цесныя шматвяковыя палітычныя і культурныя кантакты мае Беларусь з Расіяй. Многія ўраджэнцы беларускай зямлі – гэта гонар культур абедзвюх краін. Сярод іх святар, гісторык, археограф, збіральнік даўніны І. Грыгаровіч (1792 – 1852), якому прысвечаны відэафільм «...з забыцця і праху. Іаан Грыгаровіч» (сцэнарыст В. Ганчарова, аператар П. Зубрыцкі). У кінастужцы падрабязна апавядаецца пра адметныя падзеі ў біяграфіі героя. Фільм-партрэт М. Яжэна пра І. Грыгаровіча – гэта першае падрабязнае знаёмства гледача з жыццём святара і навукоўца, імя якога было на пэўны час забыта. Для таго, каб стварыць цэласны вобраз героя, яго шматгранны партрэт, рэжысёр увёў у кінамастаграфічную тканіну карціны інтэрв'ю з нашымі сучаснікамі (беларускім гісторыкам А. Кіштымавым; Уладкай Максімам, архіепіскапам Магілёўскім і Мсціслаўскім), што дапамагло падаць партрэт І. Грыгаровіча ў ацэнцы нашчадкаў. У відэафільме М. Яжэн яскрава аднавіў старонкі біяграфіі беларускага дзеяча з выкарыстаннем багатага іканаграфічнага матэрыялу (дакументы, кнігі, творы выяўленчага мастацтва), якія на візуальна-пластычным узроўні дапамаглі перадаць атмасферу гістарычнага часу (першая палова XIX ст.). Месцы здымак фільма ахапілі вялікую геаграфічную прастору: Слаўгарад (былы Прапойск), Магілёў, Гомель, Санкт-Пецярбург – тыя мясціны, з якімі быў звязаны жыццёвы шлях І. Грыгаровіча. З вялікім аператарскім майстэрствам П. Зубрыцкі зняў краявіды і архітэктурныя пабудовы Беларусі і Расіі.

Такім чынам. мастацкія вобразы гістарычных дзеячаў, якія належаць адначасова беларускай, польскай і рускай культурам, знайшлі рознабаковае ўваабленне ў кінамастаграфічных творах дакументаліста М. Яжэна. Прадстаўленыя ў жанры пазытыўнай біяграфіі кінастужкі пра гістарычных дзеячаў (Я. Баршчэўскага, Э. Ажэшка, І. Грыгаровіча) набылі сваё мастацкае гучанне, прымусілі эмацыянальна загучаць забытыя струны памяці беларусаў. Вяртанне праз экран гістарычнай памяці народа, імёнаў сапраўдных нацыянальных геро-

яў, ураджэнцаў Беларусі спрыяе выхаванню ў маладога пакалення высокіх патрыятычных пачуццяў, вывучэнню і веданню гісторыі народа.

Звесткі, змешчаныя ў артыкуле, садзейнічаюць паглыбленню ўяўленняў аб эвалюцыйных працэсах і з’явах, якія адбываюцца ў беларускім дакументальным гістарычным фільме на сучасным этапе развіцця айчыннага кінематографа (памежжа XX – XXI стст.). Выкарыстанне матэрыялаў даследавання магчыма пры напісанні асобнага навуковага выдання «Беларускі гістарычны фільм», распрацоўцы і стварэнні вучэбна-метадычных дапаможнікаў, праграм для студэнтаў вышэйшых і сярэдніх навучальных устаноў мастацкага профілю.

ЛІТАРАТУРА

1. Баршчэўскі, Я. Шляхціц Завальня, або Беларусь у фантастычных апавяданнях / Я. Баршчэўскі. – Мінск: Мастацкая літаратура, 1990. – 383 с.
2. Нячай, В. Гісторыя на экране: міфы, легенды, праўда / В. Нячай // Мастацтва. – 1999. – № 7. – С. 33 – 37.
3. Бондарева, Е.Л. От сердца – к сердцу: страницы жизни и творчества народного артиста СССР и БССР, кинорежиссёра Виктора Турова / Е.Л. Бондарева. – Мінск: Мастацкая літаратура, 2001. – 159 с.

Шпилевский С.А. (Беларусь, г. Минск)

ТРАНСФОРМАЦИИ АВТОРСКОЙ ПЕСНИ В ГОРОДСКОЙ КУЛЬТУРЕ БЕЛАРУСИ НАЧАЛА 2000-Х ГОДОВ

Степень научной изученности культурного феномена «авторская песня» относительно невысока. В основном это касается аспектов творчества российских авторов исполнителей Булата Окуджавы, Владимира Высоцкого, Александра Галича, Юрия Визбора и других основателей жанра. Так, например, В.А. Кофанова в филологическом исследовании «Языковые особенности геопоэтики авторской песни: на материале текстов произведений Б.Ш. Окуджавы, А.А. Галича, А.М. Горюхи, Ю.И. Визбора» сосредоточила внимание на персоналиях авторской песни, не затрагивая вопроса о тенденциях развития самого песенного жанра [3].